

Türkiye'nin Güvenlik Kültürü, Ordu ve Askeri Darbeler

Zehra Doğan¹

Özet

Türkiye'de devlet her zaman kutsal bir kurum olarak algılanmıştır ve bireyin üstünde konumlanmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin güvenlik kültürü de çok uzun yıllar geleneksel güvenlik anlayışını yansıtır şekilde devlet merkezlidir. Bu anlayışa göre, devlet iç ve dış tehditlere karşı korunduğunda toplum ve birey de korunmuş olacaktır. Özellikle Türkiye'nin güvenlik kültürü içerisinde iç güvenlik söz konusu olduğunda öne çıkan ilk husus siyasal alanda çözüm bulunabilecek birtakım sorunların güvenlik söylemi ile güvenlik alanına taşınmasıdır. Bu sebeple Türkiye'de iç tehdit söylemi çok uzun yıllar toplum ve siyasetin bir tehdit olarak algılanıp güvenleştirilmesi üzerine inşa edilmiştir. Toplumun ve siyasetin güvenleştirilmesinin somut yansımaları da 1950'den beri neredeyse her elli yılda bir tekrarlanan askeri darbelerdir. Bu savlar doğrultusunda kaleme alınan bu çalışmanın ilk başlığında, Türkiye'nin güvenlik kültürünün tarihsel boyutu ve genel özellikleri ele alınmıştır. İkinci başlıkta, Türkiye'nin güvenlik kültürü içerisinde ordunun rolü ve yeri analiz edilmiştir. Son başlıkta ise 2000'li yılların başından bu yana gerçekleşen Türkiye'nin güvenlik kültüründeki dönüşüm kısaca incelenmiştir. Gerçekçi ve bütüncül bir yaklaşımla betimsel analiz metodunu kullanan bu çalışmanın nihayetinde, Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1990'lı yıllara kadar geçen sürede özellikle iç güvenliğin ilgili aktörlerin algı ve tutumları çerçevesinde dar bir güvenlik anlayışı ile şekillendiği; ancak Türkiye'nin hem iç hem dış güvenlik anlayışının 2000'li yılların başında uluslararası sistemdeki mevcut güvenlik yaklaşımının dönüşümüne paralel bir evrim geçirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

1 Dr. Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBE, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: zhr_dgn@hotmail.com

1. GİRİŞ

“Güvenlik nedir?” “Bir mesele; nasıl, niçin ve ne şekilde güvenlik sorununa dönüşür?” gibi sorular hayatın birçok alanında sıklıkla cevabı aranan sorular olarak karşımıza çıksa da bu sorulara net bir cevap verebilmek hem bireyler hem de devletler açısından oldukça zordur. Zira güvenlik objektif ve subjektif algılara dayanan çok boyutlu bir kavramdır. Güvenlik çalışmaları içerisinde geleneksel güvenlik çalışmaları ile eleştirel güvenlik çalışmaları bu sorulara farklı yanıtlar vermiştir.²

Kamuyla alakalı herhangi bir sorun politize edilerek siyasal alanın konusu olabilirken aynı zamanda ilgili aktörlerin seçimi ile güvenlik alanının konusu da olabilir. Buradaki kilit husus elitlerin sorunu bir güvenlik tehdidi olarak belirli bir güvenlik diliyle sunmasıdır. Bu bakış ışığında kaleme alınan bu çalışmanın temel savı da Türkiye'nin güvenlik politikalarının Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar güvenleştiren aktörler tarafından daha çok söylem yoluyla inşa edilerek güvenleştirdiğidir.³ Çalışmaya göre, Türkiye'nin güvenlik kültürü siyasal kültüründen kaynaklanan algı ve tutumlar çerçevesinde şekillenmiştir.

Her ne kadar küresel dünyada bir devletin güvenliğini iç ya da dış olarak ayırmak zorlaşsa da bir devletin unsurlarının güvenliğinin dışarıdan kaynaklanan tehdit ve saldırılara karşı sağlanması dış güvenlik, kendi egemenlik alanı içerisinden kaynaklı tehdit ve saldırılara karşı sağlanması ise iç güvenlik olarak tanımlanabilir (Acaray, 2021, s.10). Bununla birlikte uzun yıllar boyunca bir devletin dış ve iç güvenlik anlayışı ile birlikte ortaya koyduğu politikalar bir güvenlik kültürü oluşmasına yol açar. Bu bağlamda, konuya özellikle iç güvenlik açısından bakıldığında; Türkiye'de devlet bireyin karşısında daha üstün bir konumdadır. Geçmişten günümüze Türkiye'de devlet kutsal bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Geleneksel güvenlik anlayışını yansıtır şekilde devlet korunduğunda toplum ve bireyin de korunmuş olacağı düşüncesi çok uzun yıllar Türkiye'nin güvenlik kültürüne hâkim olmuştur. Özellikle Türkiye'nin güvenlik kültürü içerisinde iç güvenlik söz konusu olduğunda göze çarpan ilk husus, siyasal alanda çözüm bulunabilecek birtakım sorunların güvenlik söylemi ile güvenlik alanına taşınmasıdır ve bu yaklaşımın bir yansıması olarak iç tehdit söylemi çok uzun yıllar toplum ve siyasetin güvenleştirmesi üzerine inşa edilmiştir.

2 Güvenlik kavramının kavramsal, tarihsel ve kuramsal gelişimi hakkında ayrıntılı bir okuma için bkz. (Doğan,2022a).

3 Burada kullanılan “güvenleştirme” kavramı Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği bir yaklaşımdır. Güvenliğe inşacı bir bakış açısı sunan bu yaklaşım için bkz. (Waever,1995, ss.46-88; Buzan vd,1998; Waever,2003).

Toplumun ve siyasetin güvenikleştirilmesinin somut yansımaları da ilki 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen ve 2000'li yıllara kadar neredeyse her on yılda bir tekrarlanan askeri darbelerdir. Türkiye, siyasal açıdan liberal ve demokratik değerleri benimseyen bir ülke olma iddiası taşısa da bürokratik ve askeri seçkinler Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1990'ların sonlarına kadar önemli birer güvenikleştirici aktör olmuştur. Bürokratik seçkinlerin ve ordunun kolaylıkla toplumu ve siyaseti bir tehdit olarak görüp güvenikleştirebilmesi Türkiye'nin siyaset ve güvenlik kültürü ile alakalıdır. Ne var ki bir ülkenin güvenlik kültürü durağan değil değişkendir ve herhangi bir ülkenin ulusal güvenlik politikası analiz edilirken o ülkenin geçmişinden kopuk bir değerlendirme bugünün güvenlik anlayışının tam olarak değerlendirilmesini zorlaştıracaktır. Türkiye'nin güvenlik kültürü de süreç içerisinde dönüşüme uğramıştır. Devlet merkezli güvenlik anlayışı ve bu anlayış içerisinde ordunun sivil-asker ilişkilerindeki ayrıcalıklı konumu 2000'li yıllarda ivme kazanan Avrupa Birliği süreci ve 2002 yılındaki iktidar değişimiyle birlikte birey ve toplum lehine dönüşüme uğramıştır. Bu sebeple Türkiye'nin iç ve dış güvenliğine dair bir inceleme yapılırken tıpkı iç ve dış politikasında olduğu gibi tarihsel ve kültürel bağlam mutlaka vurgulanmalıdır.

Bu savlar doğrultusunda kaleme alınan bu çalışmanın ilk başlığında Türkiye'nin güvenlik kültürünün tarihsel boyutu ve genel özellikleri ele alınmıştır. İkinci başlıkta Türkiye'nin güvenlik kültürü içerisinde ordunun rolü ve yeri analiz edilmiştir. Son başlıkta ise 2000'li yılların başından bu yana gerçekleşen Türkiye'nin güvenlik kültüründeki dönüşüm kısaca incelenmiştir.

2. Türkiye'nin Güvenlik Kültürünün Tarihsel Boyutu ve Genel Özellikleri

Türkiye'nin güvenlik kültürünün tarihsel boyutuna bakıldığında Osmanlı faktörü öne çıkmaktadır. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti, yeni laik-bir ulus devlet olarak sistemdeki yerini alsada tehdit algısı ve bu doğrultuda güvenlik kültürü toprakları üzerine kurulduğu Osmanlı İmparatorluğu'ndan etkilenmiştir. Türkiye; siyasal kültürü, devlet geleneği ve güvenlikle alakalı hususlarda Osmanlı İmparatorluğu'ndan olumlu/olumsuz çok sayıda mirası devralmıştır. Örneğin köklü bir devlet yönetim geleneği, sağlam bir diplomasi bu mirasın olumlu yanları olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı'dan devralınan coğrafya ise bu mirasın hem olumlu hem de olumsuz yanlarından biridir. Anadolu topraklarından oluşan bu coğrafya daha önce Osmanlı'nın toprakları olan komşu ülkelerle ve diğer büyük güçlerle ilişkilerde bir güvensizlik sendromu şeklinde kendini göstermektedir. Buna karşın aynı coğrafya ve jeopolitik konum Türkiye'ye kapasitesinin üzerinde bir güç sağlamaktadır.

Güvenlik kültürü ile alakalı olarak Osmanlı faktörü göz önüne alındığında Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenlik kültürünün tutarlı ve realist bir yaklaşım sergilediği görülecektir. Karaosmanoğlu'na (2000, s.200) göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenlik anlayışı birkaç yüzyıl boyunca yayılmacı, saldırgan bir karakteri yansıtırken bu anlayış imparatorluğun son iki yüz yılında savunmacı bir karaktere bürünmüştür. Osmanlı İmparatorluğu için kuruluşundan itibaren temel amaç; toprak, nüfus ve zenginlik elde ederek gücünü en üst düzeye çıkarmaktır. Bu amaçların gerçekleşmesi ise saldırgan bir yaklaşımı gerekli kılmıştır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenlik kültüründe bu anlayış uzun yüzyıllar boyunca hâkim olmuştur. 1699 tarihli Karlofça Antlaşması, bu güvenlik anlayışı için bir kırılmadır (Karaosmanoğlu, 2000, s.201). Bu tarihten sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupalı güçler arasındaki askeri denge, Osmanlılar aleyhine değiştikçe Osmanlı güvenlik kültürü savunmacı bir karakter kazanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı, Büyük Avrupalı güçlerin kendi aralarındaki rekabetten istifade ederek “güç dengesi” diplomasisini etkin bir şekilde kullanmıştır ve İmparatorluğun ömrü bir iki yüz yıl daha uzamıştır. Buna rağmen 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın önemli topraklara sahip olduğu Balkanlar, milliyetçiliğin yayılması sürecinden ciddi şekilde etkilenmiştir ve Balkanlar'da çok sayıda ulus devletin ortaya çıkması Osmanlı İmparatorluğu'nun buradaki önemli topraklarını kaybetmesine, buralarda yaşayan değişik halkların büyük oranda yer değiştirmelerine neden olmuştur.⁴ Milliyetçilik sürecinin olumsuz sonuçlarından en çok etkilenen Türk-Yunan ilişkileridir ve bu süreçte iki ulus arasında güvensizlik artarak günümüze kadar devam etmiştir. Benzer şekilde İmparatorluğun son dönemlerinde Ermenilerin ve Arapların etnik ayrılıkçı talepleri söz konusu olmuştur. Bu ayrılıkçı ve yayılmacı hareketler Osmanlı'nın güvenlik kültürüne yansırken bir endişe şeklinde Türk güvenlik kültürünü etkilemeye devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ağırlıklı Türk kimliğine sahip nispeten homojen bir ulus devletin ortaya çıkması sonrası Arap dünyasıyla geleneksel bağlar kopartılmaya çalışılmıştır. Türkiye, Ortadoğu siyasetinden uzak durmaya çabalamıştır.⁵ Bu süreçte Büyük Güçler arasındaki rekabet Birinci Dünya Savaşı ile sonuçlanmış ve imparatorluk toprakları bu güçler arasında pazarlık konusu olmuştur. Savaş sonunda Osmanlı'ya dayatılan Sevr Antlaşması, Osmanlı'nın son dönemlerine sirayet eden toprak kaybı ve terk edilme korkusunu bir sendroma dönüştürmüştür. Türkiye'nin güvenlik anlayışını bugün dahi derinden etkileyen bu sendrom,

4 Osmanlı'da milliyetçiliğin gelişimi ve etkileri hakkında bir değerlendirme için bkz. (Karpat,2014, ss.35-50).

5 Türkiye'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarında ve sonraki dönemlerde Ortadoğu'ya dönük politikalarını anlamaya dair bir okuma için bkz. (Sander, 2006, ss.219-240)

İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e intikal ederek Türk güvenlik kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir. Buna karşın Türkiye'de karar alıcılar Lozan Antlaşması sonrası oluşan statükonun korunması ve bu antlaşmayla kurulan dengelerin bozulmaması için ciddi gayret sarf etmiştir. Türkiye'nin dış ve ulusal güvenlik politikasında Atatürk'ün formüle ettiği "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesi temel bir politika prensibi olmuştur.

Türkiye'nin güvenlik kültürüne etki eden bir diğer unsur kökleri 18. yüzyıla uzanan Batılılaşma sürecidir (Karaosmanoğlu, 2000, s.204). Bugün dahi Türk dış ve güvenlik politikasını derinden etkileyen Avrupa devlet sistemiyle bütünleşme çabasının kökenleri Osmanlı modernleşme sürecine kadar gitmektedir. Bu modernleşme çabası Batı'yı örnek alarak silahlı kuvvetleri ve idareyi modernize edip devleti yeniden canlandırmak şeklinde belirlemiştir. Bu sebeple Batılılaşma sürecinde özellikle ordu etkili bir aktör olarak kendini göstermiştir. Bu rolün de etkisiyle ordu Türkiye'de dış politika ve güvenlik politikalarının yapımında önemli bir rol oynamıştır.

Bu noktada Türkiye'nin Batılılaşma süreci ile alakalı altı çizilecek önemli bir husus da bu sürecin Türkiye'nin iç ve dış politikasında ve buna paralel güvenlik politikalarında karmaşık bir kimlik sorununa yol açmasıdır (Karaosmanoğlu, 2000, s.204). Fakat Türkiye gerek Osmanlı'nın son dönemlerinde gerekse de Cumhuriyet tarihi boyunca iç ve dış politikada Batı odaklı, liberal ve enternasyonalist bir tutum takınmaktan vazgeçmemiştir. Türkiye'nin NATO'da yer alışı, Avrupa Konseyi'ne dâhil oluşu ve Avrupa Birliği serüveninde olduğu gibi Batılı kurum ve kuruluşlar içerisinde olma çabası bu tutumun pratikteki yansımalarıdır. Ayrıca burada önemle vurgulanması gereken bir nokta var ki o da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları kuruluş aşamasında Batı işgaline karşı savaşmış olsa bile kurucu liderlerin Batı'nın sosyo-ekonomik sistemi içerisinde kalarak Batılı yönetim ilkelerine dayanan bir devlet kurmayı istemesidir (Karaosmanoğlu, 2000, s.205). Bu hedef Batı işgali tehlikesi ortadan kalkar kalkmaz gerçekleşmiştir ve Türkiye Cumhuriyeti Batı tipi bir ulus devlet olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Ne var ki Türk halkını Batılı bir toplum olarak yeniden var etme çabası içerisinde olan kurucu liderler Batı'ya olan bu bağlılıklarına rağmen, Batı'ya belirli bir güvensizlik beslemiştir ve Batılı güçlerin Türkiye'yi parçalama hedefi şeklinde algılanan bu güvensizlik sonraki Türk seçkinleri tarafından da paylaşılmıştır.

Türkiye'nin güvenlik kültürü için belirleyici eksenlerden biri de daha öncede belirtildiği gibi coğrafyadır (Aydın ve Ereker, 2014, ss.132-134). Türkiye; Avrupa, Ortadoğu ve Kafkasya ile komşudur. Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan deniz yollarını kontrol etmektedir. Çanakkale ve İstanbul gibi önemli

boğazlara sahiptir. Bu açıdan jeostratejik olarak dünya siyasetinde kapasitesinin çok ötesinde bir yerdedir. Bu yer Türkiye'yi bir yandan güçlü kılarken bir yandan da sert güvenlik sorunları noktasında sürekli teyakkuzda tutmaktadır.

Türkiye'nin güvenlik kültürü içerisinde iç güvenlik ile ilgili yaklaşımı da yine Osmanlı'dan mirastır. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyaset kültürü Türkiye'nin iç güvenlikle ilgili tehdit tanımını derinden etkilemiştir. Mardin'e göre; "...*muhalefete karşı hoşgörüsüzlük, iktidarı mutlak görme eğilimi, grup içi üyelere aşırı bağlılık, grup dışındakilere karşı olumsuz tavır alma*" (aktaran Heper,2015, s.19) gibi özellikler Türk siyasal kültürünün genel özellikleridir. Modern Türk siyaset tarihinde muhalefet hareketlerinin neredeyse tamamı bölücülük endişesi ile vatana ihanetle suçlanmışlardır. (Mardin, 1991, s.182) Mardin, bu durumu Osmanlı'daki ilk muhalefet partisi Fedakâran-ı Millet Fırkasının başına gelenlerle örneklemektedir. Fedakâran-ı Millet Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkasının giriştiği bir komployla devlete ihanetle suçlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Terakki Perver Fırka ve Serbest Fırkanın kaderi de bu ilk muhalefet partisinin kaderine benzerdir. Bu iki parti de milletin geleceğini tehlikeye sokmak gerekçeleriyle kapatılmıştır. Mardin'e göre (1991, s.182) Türk siyasal kültürüne etki eden muhalefete karşı hoşgörüsüzlük muhaliflerin iktidarın otoritesini genel iradenin bir tezahürü olduğunu onaylamamalarından kaynaklanmaktadır.

Osmanlı'da yönetici elit; bürokrasi, ordu ve din adamlarından oluşmuştur ve bu yönetici elit merkezi temsil etmektedir. Bunun dışında kalan kitlelerin oluşturduğu çevre ise birbirinden kopuktur. Bu kopuk merkezîyetçi siyasal yapı Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasal kültürüne oradan da güvenlik kültürüne sinmiştir. Güçlü devlet-zayıf çevre geleneği Türkiye'nin siyasal kültürünün bariz bir özelliğidir.⁶ Heper (2015, s.32), bu durumu izah ederken siyasal gücü elinde tutanlar ile bu güçten uzak kalanlar arasındaki rekabetin siyasal çatışmaların genel bir nedeni olarak merkez-çevre düşmanlığı şeklinde ortaya çıktığını savunmaktadır. Zira Osmanlı'daki bürokratik merkez, çevrenin niyetlerine daima şüphe ile yaklaşmıştır. Benzer şekilde çevre de merkezin otoritesini fırsat buldukça sorgulama eğiliminde olmuştur ve bu durum kendini devlet-toplum çatışması şeklinde göstermiştir. Bu devlet-toplum çatışması Cumhuriyet dönemine de sinmiştir. Bu çatışma Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1990'lı yılların sonuna kadar geçen dönemde bariz bir şekilde kendini göstermiştir ve Türkiye'deki iç güvenlik anlayışının şekillenmesinde büyük payı vardır. Türkiye'de bürokratik seçkinlerin hoşgörüsüzlüğü karşısında toplumun takındığı tavır çok defa bir güvenlik meselesi olarak görülmüştür ve toplumun güvenleştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Türkiye'nin

6 Türkiye'de merkez-çevre ilişkisi hakkında ayrıntılı okuma için bkz. (Mardin,2004, ss.35-79)

çatışmacı siyasal kültürü ile de bağlantılı olan bu durum siyasetin de güvenleştirilmesine yol açmıştır. Siyasette muhalefete duyulan güvensizlik kendini siyasetin güvenleştirilmesi şeklinde göstermiştir. Bu genel özellikler doğrultusunda Türkiye'nin iç tehdit algısında hoşgörüsüzlük önemli bir özellik olarak ortaya çıkmış ve askeri darbeler zemin hazırlamıştır. Siyasetin güvenleştirilmesinin bariz sonuçlarından biri olan askeri darbelerin ilki 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşmiştir ve bu darbeler sıklıkla tekrarlanmıştır.

Merkez-çevre çatışmasından doğan güvenleştirmeler sadece siyasetin güvenleştirilmesiyle sınırlı kalmamıştır ve çevreye karşı merkezin Kemalizm ışığında giriştiği toplum mühendisliği toplumun güvenleştirilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Avşar'a (Avşar, 2022) göre, 28 Şubat süreci de toplumun bir tehdit olarak algılanıp kimlikler üzerinden güvenleştirilmesinin önemli bir örneğidir. 28 Şubat post-modern darbesi toplumun İslami kimliği ağır basan bir kesiminin Cumhuriyet rejiminin laik kimliği açısından tehdit olarak tanımlanıp güvenleştirilmesine açık bir örnektir. 28 Şubat sürecinde bu kesimin kamusal alanda görünümünü kısıtlar tedbirler hayata geçirilmiştir. Toplumun kendisinin güvenleştirilmesi Aydın ve Ereker (2014, s.127) tarafından da toplumun bizzatı *“tarihsel olarak kendine has bir güvenlik anlayışı içerisinde inşa edildiği”* biçiminde ifade edilmiştir.

Türkiye'nin güvenlik politikalarının kurumsal yapısına bakıldığında ise bu yapı 1982 Anayasası'nın 117. ve 118. maddelerinin ve bunlara ilişkin 2001, 2003, 2011 değişiklikleri ile 1983'de çıkarılarak 2003'de değiştirilen 2945 sayılı MGK Kanunu'nca belirlendiği görülmektedir. Buna göre; Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bu husustaki temel aktörlerdir. MGK, 1961 anayasası ile hayata geçirilmiştir. Millî Savunma Bakanlığı (MSB), Dışişleri Bakanlığı, Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) ikincil aktörler olarak konumlanmaktadır. Cumhurbaşkanı; TBMM adına TSK başkomutanlığını temsil etmek ve kullanılmasına karar vermek, Genelkurmay Başkanını atamak, MGK'yı toplantıya çağırmak ve başkanlık etmek gibi ulusal güvenlikle alakalı önemli yetkilere sahiptir. Ulusal güvenlik yürütmenin genel siyaseti ve sorumluluğu içerisinde. Yürütme, ulusal güvenliğin sağlanması ve ulusal güvenlik politikasının tespit ve uygulanmasıyla ilgili kararların alınmasından sorumludur. Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana ordu da Türkiye'nin güvenlik kültüründe önemli bir yer edinmiştir. Ordu hem siyasetin hem de toplumun bir tehdit olarak görülüp güvenleştirilmesinde etkili bir bürokratik aktör olarak öne çıkmıştır.

Çalışmanın bu noktasında Türkiye'nin güvenlik kültüründe ayrıcalıklı bir yer edinen orduya dair kısa bir değerlendirme faydalı olacaktır.

3. Türkiye'nin Güvenlik Kültüründe Ordunun Yeri

Türkiye'nin güvenlik kültüründe Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ayrı bir yeri vardır. Ordunun konumu sıklıkla eleştiri konusu olmuştur. Bu eleştiriler özellikle Avrupa Birliği üyelik sürecinde güvenlik sektörünün sivilleşmesi hususunda gündeme gelmiştir. 2000 sonrasında iç dinamikler ve uluslararası kamuoyundan gelen demokratikleşme ve sivilleşme baskılarıyla ordunun güvenlik politikalarında diğer güvenlik bürokrasisi aktörlerine karşın baskın rolü kırılmaya çalışılmıştır. Yine de ordu halen etkin bir güvenlik aktörü olarak Türkiye'nin güvenlik kültüründe yerini korumaktadır.

Modern devletlerde ordunun siyasetteki rolüne dair geniş bir literatür olmasına karşın sivil-asker ilişkileri noktasında karşılıklı kontrolün nasıl sağlanacağı ve etki modellerinin ne şekilde sınıflandırılacağına dair Eric Nordlinger ile Moris Janowitz'in önemli tespitleri bulunmaktadır. Bu iki ismin değerlendirmeleri ışığında “geleneksel aristokratik model”, “liberal demokratik model” ve “totaliter nüfuz edici model” öne çıkan sivil-askeri kontrol modelleridir (Hale, 2014, ss.358-359). Buna göre kitle siyasetinin geliştiği ve askerliğin profesyonelliğinin arttığı günümüz modern dünyasında geçerliliği olmayan geleneksel aristokratik modelde aynı aristokratik sınıflar sivil ve askeri güçleri elinde tutar ve bu durum iki elit arasındaki çatışmayı önler. Liberal demokratik modelde ise sivil iktidar, savunma ve güvenlik ile alakalı meselelerde ordunun çıkarlarını ve politika önerilerini titiz bir biçimde dikkate alır. Bunun karşılığında ordu sivil iktidardan tamamen ayrılmıştır ve ona tabi olmuştur. Profesyonelleşen ve depolitize olan ordu sivil yönetimin otoritesini politika uyuşmazlıklarına rağmen kabullenmiştir. Bu model daha çok Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da görülmektedir. İktidarın namlunun ucunda olduğu anlayışının öne çıktığı totaliter nüfuz edici modele ise Sovyetler Birliği, Çin gibi komünist rejimlerde rastlanmaktadır ve buralarda askerler iktidar partisinin ideolojisini benimsemiştir. Parti orduyu kontrol etmektedir. William Hale (2014, ss.360-361), bu üç tipolojinin de Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerini açıklamakta yetersiz kaldığını öne sürmektedir ve Eric Nordlinger, Christopher Clapham ile George Philip'in amaçları ya da meşruiyet arayışları, yönetimde kalma süreleri, toplumsal yapıya sinmeleri ve kontrol etme dereceleri bağlamında geliştirdiği üç askeri rejim tipini öne çıkarmaktadır. Bu tipolojilerden ilki “riyaset rejimleri” ya da “veto rejimleri”dir (Hale, 2014, s.360). Bu rejimlerde ordu iktidarı devralmaz; ancak hükümet kararlarına dair veto yetkisi kullanır. Siviller devleti idare etmeye devam etse de kararların çoğu ordunun kısıtlamasında ve yönlendirmesindedir. Bu haliyle “riyaset rejimleri” statükonun korunmasından yana olan muhafazakâr rejimlerdir. Belirli bir zaman aralığında iktidarı eline alan “muhafız rejimler” ise bu iktidarı süresiz elde tutma niyetinde değildir. Sivil siyasetçileri yetersiz ve

beceriksiz gören bu ordular sorun olarak gördükleri durumu düzelttikten sonra iktidarı sivillere bırakmaya niyetlidirler. “Muhafız rejimler” de statükonun korunması noktasında istekli olsalar da sorun olarak gördükleri olumsuz uygulamaları değiştirmek için harekete geçebilirler ve bu açıdan muhafazakârlık hususunda daha ılımlıdır (Hale, 2014, s.261). “Hükmedici rejimler” ise diğer iki rejim tipinden çok daha katı bir denetim uygular ve yönetimde doğrudan ve çok daha uzun kalmayı hedefler. Liderleri çok daha hırslı ve radikaldir. Kendilerini devrimci ve modernleştirici gören liderler son derece baskıcı bir rejim yaratır (Hale, 2014, s.261). Bu noktada Türkiye’de 1960, 1971 ve 1980’de gerçekleşen darbeler sonrasında ortaya çıkan rejim tipleri ılımlı ya da muhafız rejim kategorilerine uygun gözükmektedir ve üç dönemde de ordu hükmedici bir rejim kurmaya yönelmemiştir (Hale,2014, s.368).

Türkiye’de sivil iktidar ile ordu arasındaki ilişki ele alınırken Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında bir karşılaştırma yapılabilir; ancak devletler arasında var olan çok sayıda farklılık sivil-asker ilişkilerinin demokratik değerler doğrultusunda gelişimine dair kapsamlı bir yaklaşımı zorlaştırmaktadır (Heper, 2011, ss.279-280). Örneğin askerlerin siyasi seçkin gibi davrandığı Latin Amerika’da demokrasinin konsolidasyonu için siyasetin ordunun etkisinden uzaklaştırılması gerekmiştir. Buna karşın askerlerin Komünist Parti’nin denetimine girdiği Doğu Avrupa’da demokrasiye geçiş sürecinde ordunun parti tarafından maruz bırakıldığı komünist ideolojiden arındırılarak depolitize edilmesi önem kazanmıştır. Türkiye’nin bu husustaki tecrübesi ise Latin Amerika ya da Doğu Avrupa örneklerinden farklıdır ve dönemselsel olarak ayrılmaktadır (Heper, 2011, s.280).

Bu noktada Türkiye’nin siyaset ve güvenlik kültüründe ordunun ayrıcalıklı konumunun kökeni Osmanlı İmparatorluğu’nun kurulduğu 13. yüzyılın sonuna kadar uzanmaktadır. İmparatorluğun ilk yüzyılından itibaren devlet ordunun da dâhil olduğu bir oligarşi ile yönetilmiştir ve ordu mensupları devletin yönetiminde önemli roller üstlenmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise İmparatorluğun geleceği açısından ordunun modernleştirilmesi bir elzem olarak görülmüştür. Böylece modernleşme orduda başlarken aynı zamanda ordu Türk aydını ile birlikte modernleşmenin öncüsü olmuştur. Türk aydınları için modernleşme Batılılaşma ile eş tutulmuştur. 19. yüzyılın başından beri laiklik/sekülerizm rasyonelitenin kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyet’in geleceği rasyonel demokraside ve laiklik/sekülerizm ideolojisinde görülmüştür (Heper, 2011, s.280). Bu düşünceye sahip ordu laik-demokratik devleti korumak adına siyasete doğrudan müdahale etmekten çekinmemiştir. Ordunun laiklik konusundaki aşırı hassasiyeti 1960’tan itibaren tekrarlanan askeri darbelerin de önemli bir gereğesidir.

Bu noktada ironik olan ordunun siyasete müdahale ederken her seferinde demokrasiyi koruma gerekçesini sunmasıdır. Ne var ki ordunun demokrasi anlayışı “rasyonel demokrasi”⁷ modelidir. Bu demokrasi anlayışına göre, her hususta en iyi politikayı seçecek olan seçkin kimselerdir. Bu seçkin kimselerin yer aldığı en önemli bürokratik kurumlardan biri de ordudur.

Ordunun siyasete askeri darbeler yoluyla müdahalesi Atatürk'ten sonra belirginleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün asker kökenli olmaları 1923-1950'li yıllarda ordunun siyasete müdahalesinin önüne geçmiştir. Özellikle 1950'li yıllardan sonra toplumun farklı kesimlerinin farklı ideolojik söylem ve kimlik talepleriyle birlikte kamusal hayatta ve siyasette görünür olmasıyla beraber ordu rejimin koruyuculuğunu kimi zaman diğer bürokratik seçkinlerden de destek alarak daha açık bir şekilde üstlenmiştir. Bu sebeple Atatürk ve İsmet İnönü'nün geçmişlerinde asker kökenli olmaları ilk otuz yılda ordunun siyasete doğrudan müdahale etmemesinde önemli bir faktördür. Ülkenin yönetiminde en tepede yer alan bu iki ismin askeri geçmişleri bir güven yaratmıştır ve bu süreçte ordu sivil otoriteden resmi olarak ayrılmıştır (Tachau ve Heper,1983, ss.19-20). Jön Türklerle alakalı geçmiş tecrübeleri Atatürk'ün askerlerin siyasetle ilgilenmesine soğuk bakmasına yol açmıştır. Atatürk askerinin siyasetle ilgilenmesinin onların askeri performanslarını düşüreceğine inanmıştır (Hale, 2014, s.115). Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinden sonra ise ordu siyasete darbeler yoluyla müdahil olmuştur. Ordunun gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 askeri darbesi bu müdahillğin ilk örneğidir ve 27 Mayıs'la birlikte askeri vesayet kurumsallaşmıştır (Doğan, 2022b, s.1521). 2

7 Mayıs'la beraber ordu, uluslararası sistemde var olan herhangi bir demokratik rejimin aksine Türkiye'de, güvenleştirci aktör olarak iç ve dış güvenliğin tanımlanmasında seçilmiş hükümetleri geri plana iterek birincil role kavuşmuştur. Ordunun bu rolü üstlenmesini kolaylaştıran en önemli husus 1961 tarihli Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'dur. Bu kanunun 35.maddesi “*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumak*” şeklindeydi. Yine ordunun siviller karşısında hem güç kazanması hem de sivillerin karar verme sürecinde yetkisini artırması noktasında önemli bir gelişme de ilk kez 1961 Anayasası'yla oluşturulan Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nin kurulmasıdır.⁸ Bu tarihten itibaren “beka, ülkesel bütünlük ve

7 “Rasyonel demokrasi” anlayışı ile ilgili ayrıntılı okuma için Giovanni Sartori'nin Türkçe'ye “*Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*” başlığıyla çevrilen çalışmasına bkz. (Sartori,2014).

8 Türkiye'de MGK'nın tarihsel gelişimi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde aldığı yeni boyut hakkında ayrıntılı bir okuma için bkz. (Acaray, 2020)

rejimin korunması” gibi hususlar yaygın bir şekilde kullanılmıştır. MGK Kanunu⁹ milli güvenliği; *“Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve abdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması”* şeklinde tanımlamıştır. Aynı Kanun’da güvenlik politikası; *“milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile “MGK’nın belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaset”* olarak açıklanmıştır. MGK, milli güvenlikle ilgili meselelerde askerinin görüşlerini dile getireceği bir platformdan olarak ortaya çıkmıştır; ancak 1973 anayasa değişikliği ile hükümete tavsiyede bulunan bir oluşum haline gelmiştir. Bu kurulun yapısı çok uzun yıllar sivil demokratik bir sistemde askeri gücün sivil otoriteye bağlı olması noktasında ciddi sorunlar çıkarmıştır.

Ordunun siyasetle ilişkisini etkileyen diğer önemli bir etken de Türkiye’nin 1952’de Kuzey Atlantik İş birliği Örgütü (NATO)’ne üye olmasıdır. Ahmad’a göre (2006, s.154), Türkiye’nin NATO’ya katılımı subaylar arasındaki ayrımı siyasal ve teknolojik açıdan derinleştirmiştir. NATO üyeliği sonrasında orduya daha fazla kaynak tahsis edilmiştir ve böylece ordunun karakteri değişim göstermeye başlamıştır. Türk ordusu yeni teknoloji ve savaş yöntemleri ile tanışmıştır. Genç subaylar NATO ülkelerinde eğitim alarak NATO’nun aşladığı komünizm karşıtlığı ile yoğunlaşmıştır. Bu durum subayların daha fazla politize olmasına yol açmıştır (Ahmad, 2006, s.154).

Türkiye’de ordu kendisini siyasal ihtilafların üzerinde algılamaktadır ve bu algı çok uzun yıllar toplum tarafından da paylaşılmıştır. Türkiye’de halk orduyu bir “peygamber ocağı” olarak görmekte ve kutsal bir kurum olarak görmektedir. Bu durum darbelerin meşrulaştırılmasını kolaylaştırmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinden itibaren ordunun yaptığı darbelerle 15 Temmuz 2016 terörist darbe girişimi hariç toplumsal ve siyasal bir direncin eylemsel olarak gösterilmemiş olması ordunun halk nazarındaki itibarıyla da bağlantılıdır. Bununla birlikte Türkiye’nin 2000’li yılların başından bu yana güçlü bir sivil iktidara sahip olması ve sivil-asker ilişkileri noktasında yaşadığı dönüşüm ordunun eskiye nazaran sivil iktidardan rol çalarak özellikle iç tehdidi tanımlama noktasındaki etkinliğini azaltmış ve Türkiye’nin güvenlik kültürünü dönüştürmesine yol açmıştır. Çalışmanın son başlığında Türkiye’nin güvenlik kültüründe yaşanan bu dönüşüme kısaca yer verilecektir.

9 Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu için bkz., 2945/09.11.1983 madde 2 /a için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2945.pdf>, erişim tarihi:29.01.2023

4. Türkiye'nin Güvenlik Kültürü'ndeki Dönüşüm

1990'lı yıllar Soğuk Savaş'ın sona erdiği yıllardır. Bu dönemde uluslararası sistemdeki iki kutuplu yapı sona ermiştir ve sistemde önemli kırılmalar yaşanmıştır. Aynı zamanda küreselleşme süreci hızlanmıştır ve güvenlik kavramı da bir dönüşüm geçirmiştir. Daha önceleri salt askeri bakışla ele alınan geleneksel anlayıştan uzaklaşmıştır. Güvenlik kavramsal olarak bir derinleşme ve genişleme sürecine girmiştir. Yeni güvenlik anlayışında güvenliğin öznesi bireyden sisteme uzanacak şekilde derinleşmiştir. Güvenliğin konuları da değişmiş, genişlemiştir. Çevresel konular, ekonomi, göç, terör, demokrasi, insan hakları gibi hususlar güvenliğin ilgi alanına dâhil olmuştur. Benzer şekilde bu dönemde kültürel kimlik temelli talepler ve bu taleplerin yarattığı çatışmalar yaygınlaşmıştır ve Türkiye'de uluslararası sistemin bu deneyiminin dışında kalamamıştır. Bu dönüşüm kaçınılmaz olarak Türkiye'nin askerin egemen olduğu savunmacı reel politiğe dayalı ulusal güvenlik algısını etkilemiştir. 2000'li yılların başında içeride yaşanan iktidar değişimi ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinde yerine getirmesi gereken Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin etkisi de geleneksel güvenlik anlayışının dışına çıkılmasını kolaylaştırmıştır.

Bilgin'e (2003, s.192) göre, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle 1980'li yılların sonlarından itibaren çıkmaza giren Türkiye-AB ilişkileri daha zorlayıcı bir hal almıştır. Süreç içerisinde her iki tarafın fikir ve siyaset farklılıkları daha da belirginleşmiştir. Bu dönemde bazı AB'li politikacıların Türkiye'nin Avrupa güvenliği için bir "risk" oluşturduğu yönündeki demeçleri Türk yetkililerde rahatsızlık yaratmıştır. Benzer şekilde Türk dış politikasının geleneksel Batıcı yönüne rağmen AB'nin Türkiye'den ilişkilerin geliştirilmesi karşılığında talep ettiği anayasal değişiklikler ve reformlar ulusal güvenlik açısından tehdit edici bulunmuştur. Bilgin (2003, s.193-195) her iki tarafın birbirinin güvenlik endişelerini anlamasını gittikçe zorlaştıran ve ikili ilişkileri ciddi bir çıkmaza sokan bu durumu güvenlik kültürleri arasındaki uçuruma bağlamaktadır. Zira Avrupa güvenlik kültürü devlet merkezli asker-odaklı geleneksel güvenlik anlayışından uzaklaşmıştır. Bunun yerine sorunların güvenlik dili kullanılmadan çözümlendiği bir anlayışa evrilmeye başlamıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin güvenlik kültürü geleneksel anlayışa daha yakındır. Ne var ki 1999 Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye adaylık statüsü vermesiyle cumhuriyet tarihi boyunca tehditlere devlet merkezli ulusal güvenlik çerçevesinden bakan anlayış bir dönüşüm sürecine girmiştir (Bilgin, 2005, ss.175-201). Bu tarihlerden sonra Türkiye'deki hâkim ulusal güvenlik anlayışı tartışmaya açılmıştır.

Güvenlik ve siyaset üzerindeki askeri vesayetin kırılmasında Türkiye'nin AB üyelik sürecinin yanı sıra aynı dönemde Türkiye'de Ak Parti'nin tek başına iktidar olması ve güçlü halk desteği ile iktidarını sürdürmesi etkili bir diğer faktördür. Bu iki faktörün etkisiyle 2000'li yıllarda siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel alanda çok sayıda yasal ve anayasal reform gerçekleştirilmiştir. Bu sayede güvenlik kültürüne hâkim olan çoğunlukla siyasi olarak çözülebilecek meselelerin güvenlik alanına taşınarak güvenikleştirilmesi ve askeri bir bakışla ele alınması anlayışından uzaklaşmaya başlanmıştır (Doğan, 2019, s.108). Geçmişte askeri bir sorun olarak ele alınan ve olağandışı yöntemlerle çözümlenmeye çalışılan sosyal, siyasal, toplumsal ve kültürel meseleler güvenlik alanının dışına taşınarak bir şekilde güvenlik-dışlaştırılmaya (desecuritization)¹⁰ çalışılmıştır. Özellikle askerin güvenlik politikalarında bir aktör olarak varlığını dengeleyerek sivil bürokrasinin güvenlikteki rolünü artıran reformların hayata geçirilmesi için gayret sarfedilmiştir.

Türkiye'nin güvenlik kültürünün dönüşümünde AB'nin 16-17 Aralık 2004 tarihli Zirve'de Türkiye ile müzakerelerin başlatılması kararını açıklaması önemli bir dönüm noktasıdır. Bu karardan sonra AB müktesebatına dair başlıkları içeren tarama süreci başlamış ve akabinde çeşitli fasıllarda müzakereler açılmıştır (Erhan ve Akdemir, 2016, ss.9-14). AB ile müzakere süreci doğrultusunda Kopenhag Kriterleri kapsamında siyasi kriterler başlığı altında sivil-asker ilişkileri, insan hakları, yasal mevzuatta yapılan değişikliklerle Adalet, Özgürlük ve Güvenlik ile Ortak Dışışleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları başlıklarının yanı sıra ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, kültürel haklar gibi iç ve dış tehdit algısına ilişkin meseleler reform konusu olmuştur. Bu konular içerisinde öne çıkan sivil-asker ilişkileridir. Bu konuda AB ülkelerinde var olan bazı ortak değerler ve pozisyonların Türkiye tarafından da karşılanması beklenmiştir. Bu amaçla Türkiye'nin en temel güvenikleştirici aktörü ordunun güvenikleştirme süreçlerindeki etkinliği sivil-asker ilişkilerinin dengelenmesi yoluyla azaltılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda gerçekleşen ilk girişim MGK'nın yapısının değiştirilerek sivil güvenlik bürokrasisinin güçlendirilmesidir.

2001 Anayasa değişikliği ile MGK'nın beş olan sivil üye sayısı üç Başbakan yardımcısı ve Adalet Bakanı'nın MGK'ya üye olarak kabul edilmesiyle dokuza yükseltilmiştir¹¹. MGK'ya sivil Genel Sekreter'in atanmasının yanı sıra Genel

10 Güvenikleştirilen sorunların güvenlik dili kullanılmadan ve güvenlik alanın dışına çıkarılarak çözümlenmeye çalışılması anlamına gelen daha demokratik bir yaklaşımı ifade eden "desecuritization" kavramı için bkz. Waever, 1995, ss.46-88).

11 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm>, erişim tarihi: 10.12.2022.

Sekreter'in yürütme ve denetlemeye dair geniş yetkileri sınırlandırılmış ve MGK'ya sivil kurum ve kuruluşlar üzerinde sınırsız erişim yetkisi veren mevcut hükümler yürürlükten kaldırılmıştır. Yüksek Askeri Şura (YAŞ)'nın aldığı bazı kararlara karşı yargı yolu açılmıştır. YAŞ toplantılarında Başbakan'ın toplantı masasının başında Genel Kurmay Başkanı ile yan yana oturduğu oturma düzeni Başbakan'ın toplantı masasının başında tek başına oturması ve bu şekilde toplantıyı yönetmesiyle değişmiştir. 1612 sayılı Yüksek Askeri Şura'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun'da 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında ilan edilen OHAL kapsamında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile de önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden en dikkat çekenini Başbakan Yardımcıları, Adalet, Dışişleri ve İçişleri bakanlarının da YAŞ'a üye olmasıdır.¹²

YÖK, RTÜK ve DGM'lerdeki askeri üyelerin üyelikleri askeri yargının görev alanını tanımlayan düzenlemeler kapsamında sona erdirilmiştir. Askeri ve savunma harcamalarının şeffaflığını artıran tedbirler alınmıştır. TSK'nın Sayıştay'ın hukuki denetimine tabi olması yönündeki yasal düzenlemeler sivil-asker ilişkilerinin dengelenmesi noktasında gerçekleştirilen girişimlerden bazılarıdır. 28 Şubat sürecinin eseri olan darbelere ortam hazırladığı öne sürülen EMASYA Protokolü kaldırılmıştır. Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve askeri mahkemeler ise 16 Nisan 2017'de yapılan Anayasa değişikliği referandumunun kabul edilmesi ile kapatılmıştır. 2006 yılında 3056 sayılı "Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun" kapsamında Başbakanlık teşkilatı altında Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile 2010 yılında 5952 sayılı Yasa ile Başbakanlık'a bağlı terörle mücadelede etkinlik gösterecek Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM) gibi kurumların oluşturulmasıyla sivil otoritenin başta terör olmak üzere ulusal güvenlik konularında etkinliği artırılmıştır.¹³

TSK'nın görev alanı yeniden tanımlanmıştır. Bu doğrultuda TSK İç Hizmet Kanunu'nda yapılan düzenlemeyle Kanun'un 35. maddesinde yer alan "*Silahlı kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır*" ifadesi, "*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurtdışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini*

12 1612 sayılı Kanun için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1612.pdf>.

13 Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı ve Genel Seçimler sonrası ülkede Başkanlık Sistemi'nin devreye girmesiyle yeni döneme uyum düzenlemeleri nedeniyle 703 sayılı KHK ile kapatılmıştır.

sağlamak, TBMM kararıyla yurtdışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır” şeklinde yeniden tanımlanmıştır.¹⁴

İfade ve düşünce özgürlüğü kapsamında Türk Ceza Kanunu (TCK), Terörle Mücadele Kanunu (TMK), Siyasi Partiler Kanunu, RTÜK Kanunu gibi kanunlarda değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Buralardaki özgürlüğü kısıtlayıcı soyut ifadeler yerine daha somut ifadeler kullanılmıştır. Söz konusu kanunların ilgili maddelerinde yüksek veya ağır ceza verilmesinin önü yasal olarak kapatılırken bazı durumlarda cezai müeyyideler ve yasaklar tamamen kaldırılmıştır. İşkence ile mücadele konusunda “işkenceye sıfır tolerans” politikasıyla birçok düzenleme hayata geçirilmiştir.¹⁵

Önceki yıllarda darbeler aracılığıyla güvenleştirmeye politikalarından en çok etkilenen siyasal partilerin kapatılmasına dönük kanun değişiklikleri yapılmıştır.¹⁶ Siyasi Partiler Kanunu’nda yapılan değişikliklerle siyasal partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır. Siyasi partilere üye olma şartları esnekleştirilmiştir. Yurt içi ve yurt dışında teşkilatlanmaları kolaylaştırılmıştır. Dernek kurma hakkında yapılan yasal ve anayasal düzenlemelerle dernek kurma ve derneklere üye olma kolaylaştırılmıştır. Dernek kurma anayasal güvence altına alınırken bunların kapatılma sebepleri sınırlandırılmış ve kurulmasında ya da faaliyetlerinde dini, etnik ve dil temelli sınırlamalar kaldırılmıştır.¹⁷

Yerleşik güvenlik algısının demokratikleşme yönünde kırılması için hukuksal ve toplumsal alanda gerçekleştirilen diğer reformlarla da önemli adımlar atılmıştır. Çoğunlukla sert güvenlik tedbirleri kapsamında değerlendirilen ve çözümü daha çok askeri yollardan aranan “Kürt Meselesi” gibi Türkiye’de güvenleştiren sorunların çözümü Kopenhag Siyasi Kriterleri’nin de desteği ile çözümlenmeye çalışılmıştır. İlk olarak OHAL Bölge Valliği ve DGM’ler lağvedilmiştir. 2003’te ölüm cezası kaldırılmış, Kürt kökenli vatandaşların çocuklarına Kürtçe isim vermeleri olanağı sağlanmış, terör nedeniyle maddi zarara uğrayanların zararları devletçe karşılanmaya başlanmış, köylerinden terör nedeniyle göç edenlerin geri dönüşleri teşvik edilmiştir. Kürtçe’ye dönük bu dilin kullanılması noktasında önemli adımlar atılmıştır. Kürtçe dil kursları açılmış,

14 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>, erişim tarihi:10.12.2022.

15 “Avrupa Birliği Sürecinde Temel Haklar ve Yargı Fıslı” için bkz. https://www.ab.gov.tr/files/yargivetemelhaklar/yargi_ve_temel_haklar_kitap.pdf, erişim tarihi: 10.12.2022.

16 Siyasi Partiler Kanunu için bkz. 2820 Siyasi Partiler Kanunu için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf>, erişim tarihi:10.12.2022.

17 5253sayılıDerneklerKanunuiçinbkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf>, erişim tarihi:12.10.2022.

çeşitli devlet üniversitelerinde Kürt diliyle alakalı enstitüler kurulmuş, cezaevlerinde Türkçe dışında mahkûmların yakınlarıyla başka bir dilde konuşmalarına olanak tanınmış, Kürtçe yayın yapılmasına izin verilmiştir ki devlet televizyonun kanallarının birinde Kürtçe yayına başlanmıştır. Devlet eliyle 24 saat Kürtçe yayın yapılmaya başlanması Türkiye'deki değişim ve dönüşümü göstermesi açısından oldukça anlamlıdır. Benzer şekilde seçim kampanyalarında Türkçe dışında başka bir dil kullanılmasını yasaklayan hükümlerin kaldırılmasıyla seçimlerde adayların Kürtçe propaganda yapmasının önündeki engeller kaldırılmıştır.

Öte yandan dış güvenlik noktasında da Türkiye önemli dönüşümler yaşamıştır. Bu çerçevede Türkiye, son dönemde “girişimci ve insani dış politika” ile ifade edilen bir ilkeyi hayata geçirmiştir. Küreselleşme sürecinin belirsizliklerine, bölgede ve sistemde artan kırılganlıklara, eşitsizliklere atıfla hayata geçirilen bu ilke doğrultusunda Türkiye, başta yakın çevresi olmak üzere farklı bölgelerde barış ve istikrar noktasında katkı sağlayan bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye, terörizmle mücadele, kaçakçılık, insan ticareti, göç gibi konularda aktif bir politika izlemektedir. Çatışma ve arabuluculuk noktasında önemli roller üstlenmiştir. Köklü bir diplomasi geleneğine sahip Türkiye, son dönemde bölge ve uluslararası sistem açısından öne çıkan bir ülke konumundadır.

5. Sonuç

Nihayetinde güvenliğin ilgili aktörlerin algı ve tutumları çerçevesinde şekillenen bir durum olduğu göz önüne alındığında 20.yüzyılın başında bir ulus devlet olarak tarih sahnesinde yerini alan Türkiye'nin kuruluşunun yüzüncü yılı geride kalırken güvenlik politikaları noktasında 21.yüzyıl içerisinde uluslararası sistemdeki mevcut güvenlik anlayışının dönüşümüne paralel bir evrim geçirdiği rahatlıkla söylenebilir. Bu açıdan Türkiye'nin dış güvenlik yaklaşımı devlet merkezli askeri tehdit odaklı bir güvenlik anlayışından süreç içerisinde toplumu, bireyi merkeze alan ve toplumu, bireyi yakından ilgilendiren insani, çevresel, ekonomik her türlü riski dikkate alan bir güvenlik anlayışına evrilmiştir.

Benzer şekilde güçlü devlet zayıf çevre geleneğinden beslenen Türkiye'nin iç güvenlik anlayışı da birey lehine dönüşüme uğramıştır. Siyaseten iktidarı mutlak görme eğilimi, hoşgörüsüzlük, grup içi üyelere aşırı bağlılık, grup dışındakilere karşı olumsuz tavır alma gibi ülkenin iç güvenlik anlayışını da etkileyen mevcut siyasal kültürüne dair birtakım özellikler halen bir şekilde etkisini sürdürse de kimlik temelli güvenlik anlayışı kırılmıştır. Etnik ya da dini kimlik referanslı güvenikleştirmeler net bir şekilde geride kalmıştır.

Güvenlik aktörleri noktasında ise sivil asker ilişkilerinin dengelenmesine dair girişimler ordunun siyasete müdahale geleneğini azaltmaktadır. Ne var ki bu hususta Türkiye'nin geldiği noktanın liberal demokratik bir rejim için yeterli olduğunu söylemek için henüz erkendir. Zira ülke halen güçlü bir sivil siyasal iktidar tarafından yönetilmektedir. Geçmişte ordunun gerçekleştirdiği darbelerin güçlü bir siyasal iktidarın yokluğunda ortaya çıktığı göz önüne alındığında zayıf bir sivil yönetim karşısında ordunun nasıl bir tavır takınacağı henüz belirsizdir.

Kaynakça

- Acaray, Deniz. (Temmuz 2021). Türkiye’de İç Güvenlik ve Kamusal Özgürlükler Arasındaki İlişkinin AYM Kararlarına Yansımaları, *Yaşar Hukuk Dergisi*, C.3,
- Acaray, Deniz. (2020). Anayasal Bir Kuruluş Olarak MGK Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde MGK’nın Yeri ve Alternatif Yeni Bir Kurum: Güvenlik Ve Dış Politikalar Kurulu, *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, 69 (3), ss. 1293-1326.
- Ahmad, F. (2006). *Bir kimlik peşinde Türkiye*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Avşar, Z. (2022). Postmodern Darbe: 28 Şubat ve Türkiye’ye Maliyeti, (ed) Kırpık vd., *Osmanlıdan Cumhuriyet’e Türkiye’de Darbeler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss.525-538.
- Aydın, M. ve Ereker, F. (Güz 2014) “Türkiye’de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:11, Sayı:43, ss.127-156.
- Bilgin, P. (2003). Türkiye-AB İlişkilerinde Güvenlik Kültürünün Rolü, (Der.) Cem Karadeli, *Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye*, Birinci Baskı, Ankara, Ayracç Yayinevi, ss.192-221.
- Bilgin, P.(2005). Turkey’s Changing Security Discourse: The Challenge of Globalisation, *European Journal of Political Research*, 44, ss.175-201.
- Buzan, B. Waever, O. ve Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Londra: Lynne Rienner Publishers.
- Doğan, Z. (2019). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Doğan, Z. (2022a). Kavramsal, Tarihsel ve Kuramsal Bağlamda Güvenlik, (ed. Özkaya Ö.), *Farklı Açılımlarla Hukuk Devleti ve Güvenlik*, Ankara, Adalet Yayınevi, ss.25-62.
- Doğan, Z. (2022b). Siyasetin Güvenlikleştirilmesine Bir Örnek: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19)3, ss.1513-1522.
- Erhan Ç. ve Akdemir E.(2016). Türkiye-Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde İlk On Yılın Muhasebesi (2005-2015), *Bilig*, Yaz, Sayı 78, ss.7-29.
- Hale, W. (2014). *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Birinci Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Heper, M. (2011). *Türkiye’nin Siyasal Hayatı*, Doğan Kitap, Birinci Baskı, İstanbul.
- Heper, M. (2015). *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Beşinci Baskı, Ankara, Doğubatu Yayınları.
- Karaosmanoğlu, A.L. (2000). The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey , *Journal of International Affairs*, Cilt 54, Sayı 1, *Turkey: A Struggle between Nation and State*, ss.199-216.

- Karpat, K. (2014). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Beşinci Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Mardin, Ş.(2004). Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri, (der.) M.Türköne-T.Önder, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, 12.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, ss.35-79.
- Sander, Oral.(2006). *Türkiye'nin Dış Politikası*, Üçüncü Baskı, Ankara, İmge Yayınevi.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Sentez Yayınları.
- Tachau, F ve Heper, M. (1983). The State, Politics, and the Military in Turkey, *Comparative Politics* , Cilt16, Sayı 1, ss. 17-33.
- Waever, O. (1995). Securitization and Desecuritization, *On Security*, (ed.) Ronnie D. Lipschutz New York: Columbia University Press, ss. 46.86
- Waever, O. (2003). Securitisation: Taking stock of a research programme in Security Studies, Chicago: PIPES, Basılmamış Konferans Tebliği.

İnternet Kaynakları:

- “Avrupa Birliği Sürecinde Temel Haklar ve Yargı Faslı” için bkz. https://www.ab.gov.tr/files/yargivetemelhaklar/yargi_ve_temel_haklar_kitap.pdf, erişim tarihi:10.12.2022.
- Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu için bkz., 2945/09.11.1983 madde 2 /a için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2945.pdf>, erişim tarihi:29.01.2023.
- Siyasi Partiler Kanunu için bkz. 2820 Siyasi Partiler Kanunu için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf>, erişim tarihi: 10.12.2022.
- 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>, erişim tarihi:10.12.2022.
- 1612 sayılı Kanun için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1612.pdf>, erişim tarihi:29.01.2023.

